

Микола Пилипенко
 Інститут медичної радіології імені С.П. Григор'єва АМНУ, м.Харків
 Володимир Калашник
 Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна,
 Ірина Корнейко
 Харківський державний медичний університет

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

© Пилипенко М., Калашник В., Корнейко І., 2004

У праці розглянено такі пов'язані з перекладом медичної термінології проблеми як "хибні друзі перекладача" в українській та англійській мовах, утворення термінологічної синонімії та перенесення неупорядкованої термінології у процесі перекладу, а також наявність додаткових конотацій термінів в одній з мов.

The work is devoted to such issues associated with translation of medical technical terms as false friends in Ukrainian and English, formation of synonymy and transfer of non-standard terms during translation as well as presence of additional connotations in one of the languages.

Останні десятиріччя ознаменувалися активною працею в галузі термінознавства, але попри всі напрацювання в теоретичному й практичному аспектах, на наш погляд, недостатньо уваги приділялося питанням міжмовної взаємодії термінологій і міжмовної термінологічної еквівалентності в галузі медицини, особливо в зіставленні з європейськими мовами, що має безсумнівну важливість для упорядкування й стандартизації в міжнародному плані української медичної термінології. Проблеми створення й упорядкування національної термінології повинні вирішуватися з урахуванням постійних зв'язків з іншими мовами [1, с. 17], отже проблеми перекладу термінів мають завжди бути в полі зору дослідників разом із проблемами систематизації, стандартизації, кодифікації.

Щодо української медичної термінології, то тут є декілька факторів, які впливають на неї в процесі мовної взаємодії: це контакти із західноєвропейськими мовами, з одного боку, і з російською, з іншого. Таким чином, у своїй роботі ми маємо за мету розглянути проблеми встановлення еквівалентності на рівні терміна при контактах української мови з англійською й російською.

Терміносистема медицини інтернаціоналізована, що зумовлюється використанням багатьма мовами греко-латинського фонду як джерела словотвірних формантів. Кількість інтернаціональних термінів у медицині становить приблизно 89 % [2]. У такій ситуації переклад термінів здебільшого зводиться до знаходження відповідних одиниць у мові перекладу чи до утворення складного терміна з використанням арсеналу терміноелементів, які існують у мові.

Однак у деяких авторів створюється помилкове враження про "глобальність" даного правила, що переноситься на всі випадки термінів греко-латинського походження. Практика ж свідчить про наявність у медичній термінології великої кількості "хибних друзів перекладача", тобто слів, які мають подібну форму, але різне значення [3; 4]. У такому разі термін класичного походження, який існує в одній мові, може створити враження про те, що подібний за формою з тим же значенням термін існує в усіх мовах, і автори вдаються до його транслітерації, не підозрюючи про наявність інших варіантів.

Розгляньмо, наприклад, відомий нашим фахівцям-медикам термін *пропедевтика*. Він визначається як "вступний курс до клінічної дисципліни, який передбачає навчання методів клінічного обстеження хворого, семіотики хвороб і виховання професійних рис особистості лікаря на засадах медичної деонтології" [5, с. 378]. Ми широко користуємося ним, говорячи про *пропедевтичні дисципліни*, студенти-медики вивчають *пропедевтику внутрішніх хвороб* і *пропедевтику дитячих хвороб*, що зазначено в додатках до дипломів; медичні вищі навчальні заклади мають відповідні кафедри, видаються підручники з цими найменуваннями. Цей термін бере початок від грецького *propaideuo*, а двомовні медичні словники дозволяють перекладати його англійським *propedeutics* [6; 7]. Проте словники, видані у Великобританії і США, не фіксують даного терміна, підручники, присвячені питанням діагностики й симптоматики хвороб, не мають його в заголовках. Пошук у каталозі бібліотеки Оксфордського університету показав, що єдине наявне в ній англійське видання – "Propedeutics of children's diseases" – не можна вважати показовим щодо цього, оскільки це переклад із російської, опублікований у Москві. Виникає закономірне питання, чи можемо ми вживати в документах і виданнях англійською мовою *propedeutics*, слово, яке англійські автори не вживають? Наша думка однозначно негативна, у прагненні бути зрозумілими ми повинні вживати лексичний (термінологічний) фонд, наявний у нашій мові. Група "хибних друзів" у медичній термінології досить велика, але ми не будемо далі зупинятися на них, тому що докладно це явище було розглянуто раніше [8].

Другою проблемою, що виникає в процесі перекладу термінології, є синонімія. Питання термінологічної синонімії не нові, свого часу вони досить активно порушувались у спеціальній літературі. Наявність синонімії в термінології свідчить про недостатню вивченість поняття [9, с. 49]. Синонімія перешкоджає виконанню термінологічною системою її основної функції – збереження та передавання інформації певної галузі знань, закріпленої в поняттях [10, с. 197]. В українському термінознавстві утвердилася думка про небажаність термінологічної синонімії та її неприпустимість у термінографії [11]. На необхідність усунення синонімії вказують як фахівці, так і мовознавці: у будь-якій галузі науки бажано репрезентувати інформацію в уніфікованій формі за допомогою чітко визначених формою та змістом термінів [12].

Незважаючи на небажаність явища, терміни-синоніми – об'єктивна реальність існування мови, що пояснюється низкою причин: становлення галузі знання, розробка проблем різними школами, переосмислення понять. В українській термінології ми зустрічаємо ще одну причину термінологічної синонімії – вона виникає у процесі перекладу. Розгляньмо таку пару термінологічних найменувань: *місцеворосповсюджений рак* – *місцевопоширений рак*, обидва ці терміни позначають захворювання, яке захопило не тільки окремих орган, але й поширилось на сусідні органи й тканини. Найвірогідніше ці синоніми виникли в процесі перекладу з російської терміна *местнораспространенный рак*, оскільки словники не завжди точно визначають можливості вибору при перекладі, пропонуючи для *распространенный* варіанти *поширений* і *розповсюджений* без будь-якого пояснення [13]. Для нашого випадку варто було б обрати *поширений*, оскільки *поширюватися* позначає саме збільшення обсягів явища й відповідає природі захворювання.

Говорячи про синонімію, яка виникає в процесі перекладу, треба зупинитися й на такому явищі як перенесення синонімії з однієї мови в іншу в процесі перекладу. Дотримуючись думки про небажаність синонімії, часто бездумно переносимо в українську мову недоліки інших терміносистем, хоча в цьому розумінні мали б скористатися нагодою для впорядкування своєї терміносистеми.

Прикладом можуть бути назви видів лікування в галузі онкології. Пухлини лікуються за допомогою операції (*хірургія*), опромінюванням (*радіотерапія*), фармацевтичними препаратами (*хемотерапія*), гормональними препаратами (*гормонотерапія*), препаратами, що модифікують імунітет (*імунотерапія*), які використовують окремо чи у сполученнях із метою знищити злоякісні клітини. Декілька методів уживають водночас чи по черзі. Сполучення методів лікування отримали свої назви: говорячи про лікування, яке містить різні його види, автори називають його *комбінована терапія*, *комплексна терапія*, *поєднана терапія* (відповідно у російській мові *комбинированная терапия*, *комплексная терапия*, *сочетанная терапия*), саме у цьому джерело непорозуміння, оскільки терміни ці однозначно не визначені й їх по-своєму розуміє кожний автор. Це ми спостерігаємо як в українській, так і в російській терміносистемі й припускаємо, що до нас це прийшло саме під впливом російської мови. Отже, ми б наважилися внести свої пропозиції, щодо наведення порядку у цій ділянці мови медицини.

Для лікування, яке поєднує у собі різні модальності (види), ми б залишили назву *комбінована*. Дієслово *комбінувати* не заперечує можливості додавання до сполучення нових компонентів, тобто є відкритим, а іменник *комплекс*, від якого походить назва *комплексна*, має додаткові конотації, а крім того, компонент закінченості, завершеності. Ми вважаємо доречним залишити єдиний термін *комбінована терапія* для будь-якого комбінування (в англійській вживається *multimodality*), а від назви *комплексна* відмовитися.

Сучасна хемотерапія – лікування за допомогою фармацевтичних препаратів – передбачає здебільшого вживання декількох засобів, отже є *поліхемотерапією*, англійською вона зветься *combination chemotherapy*, тому перекладач повинен бути пильним, аби не сплутати англійське найменування з українським *комбінована терапія*, а також англійським *combined modality therapy* (*комбінована терапія*, синонім *multimodality*), *combined radiochemotherapy*, *combined radiotherapy and surgery*, *combined radiotherapy and chemotherapy*.

Якщо різні види лікування йдуть один за одним, таку терапію доречно називати *послідовною*, а для випадку, коли вони застосовуються разом, водночас, з тих назв, які ми знаємо, найвдалішою вважаємо *синхронна*. По-перше, це слово не нове для наукових найменувань, по-друге, дві назви класичного походження добре поєднуються в одному словосполученні. У разі послідовного використання різних видів лікування значення має не тільки той факт, що вони йдуть один за іншим, а й послідовність: що за чим. Таким чином, *послідовна радіохемотерапія* та *послідовна хеморадіотерапія* вказують на порядок, а оскільки він має принципове значення, то мабуть, це доречно врахувати в термінологічних найменуваннях. У англійській мові є назва *sandwich radiochemotherapy* та *sandwich radiotherapy and surgery*, яка позначає особливу послідовність: хемотерапія – хірургія – хемотерапія, наприклад.

Радіотерапія та хемотерапія направлені на зруйнування пухлини, але також призводять до небажаних проявів, отже для послаблення сторонніх ефектів, запобігання чи лікування ускладнень основної терапії також уживають додаткове лікування, для якого пропонуємо назву *супровідна терапія* (в англійській мові йому відповідає *concomitant*). Деякі автори називають її *супутня*, але ця назва несе у собі елемент випадковості, тоді як прикметник *супровідний* говорить про активну цілеспрямовану дію.

Насамкінець зупинімося ще на одній проблемі, що виникає в процесі мовних контактів – розширення значення терміна в одній з мов за рахунок додаткових конотацій. Так, англійське найменування *office* у терміносистемі медицини має значення “*приміщення, де надаються медичні послуги*” [14]. Це реалія

приватної медичної практики таких країн, як США, Великобританія, де лікар має окреме приміщення для прийому хворих, виконання деяких досліджень і маніпуляцій, роботи допоміжного персоналу. Зіставлення з нашою реальністю показує, що слову *office* у цьому значенні відповідає *кабінет, амбулаторія*. Популярне зараз українське *офіс* має значення "приміщення фірми", воно належить до поля понять атрибутів культури нуворишів і відповідно здобуває додаткові конотації, що роблять небажаним його вживання в контексті надання медичних послуг. Схожий випадок з англійським терміном *prophylactic*, що походить від *prophylaxis* (заходи, які попереджують розвиток чи поширення захворювань), однак термін *профілактична медицина* бажано перекладати англійською *preventive medicine* (що і відбито в довідкових виданнях) [14], оскільки *prophylactic* має сленгове значення "презерватив".

Ми розглянули деякі проблеми, які виникають у процесі перекладу медичної літератури, а саме проблеми встановлення еквівалентності на рівні термінологічних найменувань. Численні недоречності, які зустрічаються в літературі, свідчать про недостатню увагу до викладених нами питань із боку перекладачів, редакторів, термінознавців. Усе викладене вище, на нашу думку, вимагає обов'язкового врахування у практиці перекладу наукової літератури, двомовної термінографії, викладання іноземних мов.

1. Дубичинский В.В. Лексические параллели. – Х.: Харьковское лексикографическое общество, 1993. – 152 с. 2. Шлихта М.И. К вопросу о путях интернационализации научной терминологии / на материале медико-биологических терминов // Вопросы словообразования в индоевропейских языках. Томск: Из-во Томского ун-та, 1976. – С. 101–111. 3. Шахрай О.Б. "Ложные друзья" переводчика // Вопросы языкознания. – 1955. – № 2. – С. 107–111. 4. Richards J.C., Platt J., Platt H. Longman dictionary of language teaching and applied linguistics. – Harlow: Longman, 1999. – 423 p. 5. Энциклопедический словарь медицинских терминов: В 3-х томах / Гл. ред. Б.В. Петровский. – М.: Советская энциклопедия, 1983. – Т. 2. – 448 с. 6. Большой русско-английский медицинский словарь. – М.: РУССО. – 2001. – 704 с. 7. Англо-русский медицинский словарь / Акжигитов Г.Н., Бенюмович М.С., Чикорин А.К. – М.: РУССО. – 1996. – 608 с. 8. Корнейко І.В. Труднощі перекладу інтернаціональної термінології (українсько-англійські лексичні паралелі в мові медицини) // Викладання мов у вузі на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Вип. 6. – Харків, 2002. – С. 224–229. 9. Суперанская А.В., Подольская И.В., Васильева Н.В. Общая терминология. Вопросы теории. – М.: Наука, 1989. – 246 с. 10. Перерва В.М. О принципах и проблемах составления словаря терминологических словарей // Проблематика определения терминов в словарях различных типов. Л.: Наука, 1976. – С. 195–201. 11. Склад і структура термінологічної лексики української мови / Ред. А.В. Крижанівська. К.: Наук. думка, 1984. – 193 с. 12. Чернявский М.Н. Краткий очерк истории и проблем упорядочения медицинской терминологии // Энциклопедический словарь медицинских терминов: В 3-х томах / Гл. ред. Б.В. Петровский. – М.: Советская энциклопедия. – 1983. – Т. 3. – С. 410–425. 13. Російсько-український словник наукової термінології: Біологія, хімія, медицина / Вассер С.П., Дудка І.О., Єрмоленко В.І., Зерова М.Д. та ін. – К.: Наукова думка, 1996. – 660 с. 14. Hyde L. The McGraw-Hill Essential Dictionary of Health care. A Practical Reference for Health Managers. – New York: Mc-Graw-Hill Book Company, 1988. – 468 p.

УДК 811.161.2:001.4

Неля Нікуліна

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

ВИРОБЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ АВТОМОБІЛЕВОЇ НАУКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В 20–30-І РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ

© Нікуліна Н., 2004

Статтю присвячено дослідженню національної автомобільної терміносистеми, творення якої в Україні розпочалося завдяки систематизованій термінографічній роботі Інституту української наукової мови Академії наук.

The article is dedicated to the analysis of the national automobile system, whose creation in Ukraine was started due to the systematic terminographical work of Ukrainian Language Institute of Science.

У сучасній україністиці, особливо за останні роки, посилилася увага до мовного забезпечення терміносистем на питомій основі, тому актуальним уявляється ретроспективний погляд на формування лексики, що використовувалася у ХХ столітті на позначення вузлів, агрегатів і деталей автомобільної техніки, технічного обслуговування та ремонту транспортних засобів. Такий підхід виявляє не тільки закономірності існуючої термінолексики, а й дає змогу накреслити перспективи її розвитку.